

Др Бранко Златковић
виши научни сарадник
Институт за књижевност
и уметност у Београду¹
branz_1973@yahoo.com

821.163.41.09-6 Караџић В. С.
https://doi.org/10.18485/ai_san_o_gradu.2018.ch24

ЗАПИСИ О ГРАДОВИМА У ПРЕПИСЦИ ВУКА КАРАЏИЋА (У ПЕРИОДУ ОД 1814. ДО 1819. ГОДИНЕ)

Обимна сачувана преписка Вука Стеф. Караџића (I–XIII) прошарана је разноврсним поменима и белешкама о градовима. Грађа обилује подацима и запажањима о местима у којима је Вук пребивао (Беч, Београд, Крагујевац, српске средине у Срему и Банату). Иако хром, Вук Караџић је уз помоћ штуле обишао Исток и Запад Европе и својим је кореспондентима, са тих путовања, пренео значајна и занимљива сведочанства која осликавају атмосферу и прилике тих средина, али која и на живописан начин представљају непосредне доживљаје српског културног реформатора. Из приложене грађе такође се може извести закључак да је Вук више интересовања и пажње указивао житељима него материјалној култури средина. Такође, међу рукописима Вукових кореспондената наводи се мноштво записа и описа бројних европских градова.

Кључне речи: Вук Караџић, преписка, градови, српски етнички и културни простор, Источна и Западна Европа.

¹ Рад је резултат делатности на пројекту *Српско усмено стваралаштво у инјеркултурном коду* (178011) који се реализује у Институту за књижевност и уметност у Београду и који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Иако хром, Вук Караџић је уз Доситеја Обрадовића и Симу Милутиновића Сарајлију био један од највећих оновремених путника међу српским књижевницима. Отуда у његовим списима, али особито у преписци са савременицима, прегршт података које је саопштавао са путовања, из градова, вароши и места у којима је пребивао. Такође, о тим темама Вукова преписка садржи и низ саопштења његових кореспондената. С обзиром на то да је Вук Караџић био особена личност стога су и његова запажања у вези с европским престоницама и градовима знатна и карактеристична. Емигрирајући с периферије Отоманске империје у Беч 1813. године, Вука је привукла аустријска престоница. У писму из Лајпцига, од 14. априла 1823. године, Вук пише: „Право [*Јеремија*] Гагић каже да Беча нема у подсолнечној². Ама ни у чему“ (1988б: 185). Међутим, Вук није био толико очаран материјалном културом престонице, колико једним његовим житељем. У писмима Вук сведочи да је за њега највећа знаменитост у Бечу Јернеј Копитар. „Али ја ћу“, закључује Вук у писму од 1. јуна 1814, „опет доћи да видим, не Беч, не Пратер, ни Шенбурн, него Вас“ (1988а: 182). Не затекавши тада Копитара у Бечу, у коме је владала свечана атмосфера поводом одржавања Бечког конгреса (сазван у септембру 1814, а заседао до јуна 1815), Вук се пожалио у писму: „Ја сам прошавше јесени [1814] у Виенни, печатајући Пјеснарицу и Писменицу, и изгледајући Вас, провео готово четири мјесеца; за време то видио сам Аустријскога и Росјискога Цара и Праизскога Краља; и различне увеселителне преправе, кое су ради њи чињене; видио сам и зеленећисе Пратер и Шенбурн; но све је то мени мало било невидећи Вас онде. И неразговарајућисе с Вама“ (1988а: 215).

2 Под сунцем.

О Вуковој привржености људима сведоче и други примери. На путу из Беча до Сремских Карловаца 1814. године Вук се задржао десетак дана у Пешти. Читаво његово путовање из Беча до Пеште било је само непрекидно сањање о Ани Краус с којом се претходно зближио у Бечу, „дању је будан сањао, а ноћу у сну“ (1988а: 189). Ишчекујући с нестрпљењем њено писмо, чамотиња му је у Пешти дојадила, па је морао да прекине боравак и да отпутује у суседну Сентандреју да би се у друштву пријатеља мало разонодио (1988а: 194). Из Пеште до Карловаца потом дуго је путовао преко Темишвара, Панчева и Земуна. Из Земуна је посматрао Београд у коме је, после угушења Хаџи Проданове буне, свирепи Сулејман-паша набијао Србе на коље (Ненадовић 1884: 176). Њихове посечене главе биле су окренуте према Земуну, због чега је протествовао аустријски заповедник (Куниберт 1988: 79). Први пут је Вук био тако близу Србије пошто је из ње избегао 1813. године, али остао је равнодушан. О томе је писао Ани Краус 26. децембра 1814. из Сремских Карловаца: „Из Земуна сам посматрао Београд (главни град у Србији) и остале крајеве своје отаџбине. То сам гледао само физички, јер је мој дух стално крај Вас“ (1988а: 198). Међутим, годину дана доцније, када је спласла љубав, вероватно под утицајем Лукијана Мушицког који је корио Вука због љубави према Немици, жени католичке конфесије, сусрет са Београдом и његову близину Вук је посве друкчије доживео, него онда када је прошавше године заљубљено зурио преко реке у бедеме Београда који су чилели пред чежњом за „вољеном Нани“. Из Шишатовца Вук је отишао у Земун. Тада се приближио Београду. „Мало сам“, с носталгијом поверава се Вук у писму од 26. јануара 1816, „от жеље омирисао онај красномиришући дим Београдски“ (1988а: 268).

Потом се вратио у Беч. Баш у то време писао му је, 2. октобра 1816. године, зет Стефан Живковић Телемах из Засавице, особито хвалећи шабачку варош. Вели да Срби и Турци живе као браћа, да се Шабац „на баиру начинио, да ти има око шта гледати“. Може и да се лепо заради и живи: „Не треба ти више од 500 гроша пак да отвориш укоеј ти драго касаби селу, или Паланки дућана па да живиш. Ако ли пак волиш и механе мало држати ракије точити и проч. то ти нико не брани.“ Тиме се, обавештава га, и његов братучед Обрад „помогао, продајући ракију, сад даму загледаш у торбу“. Благосиља промене: „Бог дао да задуго остане, све би боље за људе бивало и баш би оно златно време опет се поврнуло, за које ти [Вук] често говориш, да сте под Турцима имали. Заиста ти кажем за Србе је сада весма добро“. Зато га позива да се врати у Србију: „А ти си отишао у тај весели Беч да дангубиш. Гледаи час пре, да довершиш књиге, за кое амо весма распитују – пак да живиш“ (1988а: 323).

Вука, ипак, није привукла шабачка идила, већ је прегео да састави *Српски рјечник*. Чим га је одштампао и пошто се претходно оженио, Вук се почетком децембра 1818. године упутио у Русију. Пут од Беча до Кракова трајао је седам дана (1988а: 643). У Кракову је био лепо дочекан. Упознао се са управником краковске библиотеке, знатним пољским библиографом, филологом и историчарем Жежи Самуелом Банткеом. Свакодневно је био гост у његовом дому. Вук је имао обичај да Јернеју Копитару описује супруге својих домаћина: „Има мало мању жену од моје, али је иначе врло поштена и паметна, и лијепо живе“ (1988а: 644; Поповић 1987: 115). Међутим, хром и у туђем свету, без пратње, без средстава, намах му се далеки пут учинио посве неизвесним. Прибојавао се смрти, па је у Кракову начинио

списак коме је он шта дужан, а ко њему дугује (1988а: 642). Осим тога, мислима је једнако био у Бечу. Прворођени син Милутин остао је код куће с отеченим прстом, па док је Вук био на путу дете је патило и од јаког запаљења грла и тресло се у грозници. Пијавице су му стављали око врата да исисају крв, од чега му је било боље, али су детету од тога остали ожиљци на врату. Несрећна мати Ана, која је поново била у другом стању, није успела ни од кога да добије што на зајам (1988а: 653). Стање је било неподношљиво. Вук је у Кракову сањао сваке ноћи да је Милутин болестан и да има све велике печате по глави и лицу (1988а: 642). С обзиром на то да је патио од зимогрожљивости и коштаног реуматизма, Вук не пропушта да спомене мраз у Кракову: „Од ономадне стегла јака зима, али снијега нема нима-ло“ (1988а: 644).

Потом је отпутовао у Варшаву. Тамо је читавог јануара чекао пасош. Било му је дуго време, те умало не „полуђе од чаме“. У доколици још једном је преписао народне песме, прочитао је неколико руских романа и две части Карамзинове историје. Упознао је пољског научника, санскртолога Валентина Скорохода Мајевског и поклонио му је *Српски рјечник* (1988а: 650).³ Пољски лексикограф Самуел Богумил Линде такође је у Варшави био веома срдчан према Вуку. О њему Вук пише Копитару: „Е мој брате! Линде је *џан* велики; он нек се не каје што се учио и мучио; али има и посла сила! Има добру и лијепу женицу, и двоје мало ћечице“

3 Вуков дар био је за Мајевског подстрек да се упозна са српским језиком. Вук га је упутио на неког земљака, „ратног друга“, који се налазио у Варшави, па је Мајевском, како сам тврди, било довољно само двадесет часова рада да се упозна са српским језиком тако добро да је уз помоћ Вуковог речника могао да чита, разуме и изговара (Мајевски 1964: 35–37).

(1988a: 650). Како ли је Вуку морало да се недостижно чини благостање његовог пољског колеге с обзиром на то да је Вук кренуо на пут празних џепова. Тек је у Варшави успео да позајми 50 дуката од „једног пријатеља“. Стеван Добрић, великокупац, дао му је позајмицу с тим да по повратку у Беч положи дукате неком Симићу (1988a: 892–893).

Из Варшаве до руске престонице путовао је дванаест дана. У Петрограду су живели знатни руски књижевници и научници. Вук је био изненађен с каквом је предусретљивошћу био дочекан. Упознао је познатог руског историчара Николаја Михаиловича Карамзина чију је књигу од дугог времена претходно читао у Варшави. Ручао је код њега три пута. О свом домаћину забележио је: „Карамзин је добар човек; и он је временит; има двије кћери на удају; обогатио се врло сад Руском историјом“ (1988a: 756). Двапут је ручао и с „руским првим поетом“ Василијом Андрејевичем Жуковским (1988a: 756).⁴ Одлазио је неколико пута и код министра просвете и председника Руске академије, адмирала Александра Семјоновича Шишкова, а овај је по Вука слао свој интов са четири коња. Једанпут га је водио и на заседање Руске академије (1988a: 756), а Вук се једнако чудило: „Ја не знам има ли још ће на свијету, да се људи о књижеству овако труде и њим забављају; какогађ што се на старом Флајшмаркту говори и ради

4 У *Новинама сербским* Вук је 1817. године објавио вест да је руски цар Александар дао 4000 рубаља годишње пензије песнику Василију Андрејевичу Жуковском. У наставку он пише да „цар му није ту пензију (као што стоји у указу) само зато дао да му покаже своје благовољеније; него и да може безбрижно живљети, не молећисе ни коме“ (Карацић 1972: 400; Поповић 1987: 116). То је био Вуков сан да ради и да безбрижно и независно живи, јер је читаву 1817. годину провео мољакајући моћнике и ђифте (Златковић 2015: 122).

о трговини, тако овђе о литератури“ (1988а: 656).⁵ Био је позиван на учене скупштине које су се сваке суботе увече одржавале код немачког филолога Фридриха Кристофа Аделунга кога су у Петрограду, као ректора Института за источне језике, порусили и назвали Фјодор Павлович Аделунг. На његово заузимање мецена и гроф Николај Петровић Румјанцев одредио је Вуку 400 рубаља накнаде да за две године обиђе српске манастире. Аделунговим посредовањем, такође, Вук је потписао и уговор с Руским библијским друштвом о преводу Новог завета (1988а: 656).⁶ Вуку је било пријатно у Петрограду, напредовали су његови књижевни послови, био је обасипан пажњом, уважен и поштован у ученим круговима. Међутим, није му погодовала клима. Иако је наступило пролеће, у априлу и мају он се жали на хладноћу: „Овђе кад се иде по сокаку, још човек мора чувати да уши не отпадне од зиме! Преко Неве још једнако грме кола по леду“ (1988а: 657). Санте леда које су кренуле да плутају реком Невом већ су га десет дана раставиле од Аделунга, јер није могао да пређе на Васиљевски остров (1988а: 662). Међутим, у том периоду фасциниран је природним феноменом тзв. „белих ноћи“, које се у Петрограду могу доживети око летњег

5 У Петрограду Вук се особито зближио и с младим историчарем, археологом и славистом Петром Ивановичем Кепеном (Златковић 2015: 132).

6 Вук Караџић је у Петрограду ишао у посету код Константина Константиновича Родофиникина. Иако је овај руски посланик, за време Првог српског устанка, провео у Србији 1808. и 1809. годину, Срби нису били њиме задовољни, али ни он није о њима лепо судио. Стога, када му је Вук најављен као Србин, заслужан за састављање *Српској рјечника*, он с подсмехом реке: „Што ће Српски рјечник? – Али опет може бити од потребе: кад нестане Срба да се зна какијем су језиком говорили“ (Караџић 1969: 76).

солстиција, па пише Копитару: „Овде већ готово нема ноћи. До 11 сати може се читати без свијеће, а у 1 сат опет се може читати без свијеће; а у 12 сати види се зора и вечерња и јутрења“ (1988а: 670–671). Слично пише и Ани и додаје да је у Петрограду у поноћ као у Бечу зими у седам сати (1988а: 672).

Међутим, као и током читавог одсуствовања, Вук је у мислима једнако био у Бечу. Он сузама залива писмо које пише Ани у Петрограду и у коме је храбри да буде стрпљива, пуна врлине и истрајности, с надом да ће се њихова „несрећа“ окончати тог лета и да ће после тога моћи да живе спокојније (1988а: 660). Од дела хонорара који су му исплатили гроф Румјанцов и Библијско друштво Вук је рачунао да ће му претећи за домаћи живот, па је молио Копитара да им потражи погоднији стан с три собе. Због отежаног кретања прижељкивао је квартир на првом штоку, да басамаци нису уски или стрми, те и да је близу Копитара да му он може да долази сваки дан као и до тада (1988а: 657). Вук жали што у Бечу нису басамаци попут оних у Питеру, пространији и нижи, па би могао да рачуна и на јефтинији смештај на другом кату (1988а: 662). Сву малу децу коју је у Петрограду виђао с највећом је радошћу поредио са синчићем Милутином, мисливши у себи: „Кад дођем кући, и он ће исто тако трчати и смејати се“ (1988а: 674). Међутим, то је био само сан, јер је 7. маја 1819. писала Ана да му се кћерка Мицл (Милица) родила 10. априла, а да је већ сутрадан њихов син Милутин заменио пролазни живот вечним (1988а: 665–666).

Иако је Вук тромесечни боравак, од 9. марта до 7. јуна 1819. године, у Петрограду сматрао веома успешним, опет није био у потпуности задовољан, јер није успео да добије руску пензију. Поводом пропуштене прилике оставио је пословични коментар: „Ко ће да

буде из Ирига, онај треба да је Ирижанин“ (1988а: 670).

С доста купљених књига Вук је напустио град на Неви. Преко Новгорода за седам дана је приспео у Москву која се тада дизала као Феникс пошто је пре седам година у огњу дочекала Наполеона. Вук је био у Москви изузетно прихваћен. Њега су дочекали московски професори и многи учени људи јер је он из Петрограда носио седам препорука (1988а: 682). Руски министар правосуђа Дмитријев снисходљиво је дочекао Вука и док су прошли у трећу собу да седну поклонили му се десет пута (1988а: 756). Према Копитаревим препорукама Вук је у Москви највише времена провео у Патријаршијској библиотеци и у Архиви колегије иностраних дела, истражујући и прегледајући најстарије рукописе. О томе Вук пише Копитару: „Нашао сам сила којешта знаменитога. Добровски у Москви није видио ништа, а и оно што каже да је видио, или је видио само из каталога, или онако, као Шокац, који не зна Славенски“ (1988а: 682). А када се тиме похвалио и Лукијану Мушичком, архимандрит му се подсмехнуо због ласцивног садржаја *Српскої рјечника*: „Збиља! Нисул’ Вам богојављенском водицом поскропили Ваш несташни и голишави Речник, спутника Вашег’ пре нег’ што су Вас пустили у Патријаршу Библиотеку?“ (1988а: 702).

Најстарији српски рукопис који је Вук пронашао датиран је 1263. године и писан је на Светој Гори. У Москви је преписао и натпис са сабље Ђурђа Бранковића из 1428. године. Сабља је била на продају у Москви код једнога трговца, који је тражио за њу 80 рубаља (1988а: 727).

Након седамнаест дана Вук се из Москве упутио у Кијев (1988а: 683), где је хаџилук привео крају, клањајући се и целивајући светиње у древном словенском светилишту Печерској лаври (1988а: 683; Поповић 1987: 119). Отуда је после неколико дана кренуо на

пут, те је преко Кишињева, Јаша и Лавова стигао у Беч. У Јашу наишао је на кугу. У писму супрузи Ани описује да се престравио окуженим градом: „Замисли како сам се уплашио када сам стигао у град заражен кугом, где су сви дућани затворени, и где се сваки човек боји другог“ (1988а: 681).

Дакле, Вук се на Истоку задржао скоро десет месеци. Видео је Краков, Варшаву, Вилну, Псков, Петербург, Кронштат, Новгород, Твер, Москву, Тулу, Кијев, Кишињев у Бесарабији, Јаш у Молдавији, Черновиц у Буковини, Лавов. Збрајајући Лукијану Мушицком само знатнија места Вук додаје: „То су само вароши и градови, а камо којекакве касабе, села и пустиње! Видите куда су ме моје дрвене ноге однијеле!“ (1988а: 686). На то му шишатовачки архимандрит отписује: „Ви сте доиста славенски аџиа!“ – а затим додаје: „Учините чест не само глави но и тим дрвеним ногама Вашим, за које ће се – после смрти Ваши – јагмити Музеуми србски“ (701). У продужетку писма он предлаже Вуку да опише путешствије да „на тенани ми остали са здравим ногама – читамо“ (1988а: 702). И ове су речи Лукијана Мушицког заиста биле пророчке. У том контексту занимљива је анегдота о Иви Андрићу. Када се једном повео разговор о експонатима у Музеју књижевности у Сарајеву, Иво Андрић је био против било каквих изложби о њему, па је тим поводом изјавио: „Боже мој, како ми је само било тешко када сам први пут видео како су изложили Вукову дрвену ногу. Па није он, забога, њоме писао. Што је неукусно – неукусно је. Целе те ноћи нисам могао ока да склопим. Мало-мало, па помислим на тај комад дрвета. Не знам шта им је он скривио, па да га изложе“ (Jandrić 1982: 237).

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Златковић, Бранко. *Мале њриче о Вуку Караџићу (оg 1878. до 1824)*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2015.
- Jandrić, Ljuba. *Sa Ivom Andrićem*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1982.
- Караџић, Вук Стефановић. „Историјски списи II“. *Сабрана дела Вука Караџића*. XVI. Радован Самарџић (ур.). Београд: Просвета, 1969.
- Караџић, Вук Стефановић. „О Црној Гори, Разни списи“. *Сабрана дела Вука Караџића*. Књ. XVIII. Г. Добрашиновић (ур.). Београд: Просвета, 1972.
- Караџић, Вук Стефановић. „Преписка I 1811–1821“. *Сабрана дела Вука Караџића*. XX. Голуб Добрашиновић (ур.). Београд: Просвета, 1987.
- Караџић, Вук Стефановић. „Преписка II 1822–1825“. *Сабрана дела Вука Караџића*. XXI. Голуб Добрашиновић (ур.). Београд: Просвета, 1988.
- Куниберт, Бартоломео. *Српски усџанак и џрва владавина Милоша Обреновића 1804–1850*. Књ. I. Београд: Просвета, 1988.
- Мајевски, Валентин Скороход. „О делима г. Вука Стефановића ‘Сербљина’“. *Сусрећи с Вуком*. Б. Маринковић, Г. Добрашиновић (ур.). Нови Сад: Матица српска, 1964, 35–38.
- Ненадовић, Константин. *Живоји и дела великој Ђорђа Пејровића Карађорђа, Врховној Вожда, ослободиоца и Владара Срдије и живоји њејови Војвода и јунака II*. Беч, 1884.
- Поповић, Миодраг. *Вук Сџеф. Караџић*. Београд: Нолит, 1987.

Бранко Златковић

ЗАПИСИ О ГРАДОВИМА У ПРЕПИСЦИ
ВУКА КАРАЦИЋА
(У ПЕРИОДУ ОД 1814. ДО 1819. ГОДИНЕ)

Резиме

Обимна сачувана преписка Вука Стеф. Караџића (I–XIII) прошарана је разноврсним поменима и белешкама о градовима. Грађа обилује подацима и запажањима о местима у којима је Вук пребивао (Беч, Београд, Крагујевац, српске средине у Срему и Банату). Иако хром, Вук Караџић је уз помоћ штуле обишао Исток и Запад Европе и својим је кореспондентима, са тих путовања, пренео значајна и занимљива сведочанства која осликивају атмосферу и прилике тих средина, али која и на живописан начин представљају непосредне доживљаје српског културног реформатора. Из приложене грађе такође се може извести закључак да је Вук више интересовања и пажње указивао житељима нових средина него њиховој материјалној култури. Такође, међу рукописима Вукових кореспондената налази се мноштво записа и описа бројних европских градова.